

فصلنامه علمی رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، شماره شاپا: 1735-739X

دوره ۱۴، شماره ۱ (پیاپی ۷۱)، پاییز ۱۴۰۱

Doi: 10.29252/piaj.2022.224989.1170

صفحات: ۶۹-۹۶

مطالعه تطبیقی فرصت‌ها و تهدیدات طرح‌های اقتصادی ترکیه و روسیه

در آسیای مرکزی برای ایران

محمد فرهادی* تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۵

چکیده

با توجه به چرخش ریشه‌های نزاع بین‌المللی از میدان رقابت‌های «ایدئولوژیک» به سمت «تسخیر منابع انرژی»، به ویژه در سال‌های بعد از جنگ سرد و همچنین کاهش اهمیت «ژئوپولیتیک» به نفع رویکردهای «ژئواکونومیک»، پژوهش حاضر در صدد صورت‌بندی مفهومی این مسأله بود که طرح‌های اقتصادی ترکیه و روسیه در آسیای مرکزی حامل چه فرصت‌ها و تهدیدهای احتمالی برای ایران می‌باشد. مسأله بر این بنیاد نظری استوار است که هرگونه تلاش برای کسب جایگاه برتر منطقه‌ای و بین‌المللی قبل از هر چیز در گرو تسلط بر منابع انرژی و خطوط لوله‌ای انتقال آن می‌باشد. برای سنجش این ادعا با استفاده از روش تحلیل مضمون و از نوع ماتریس مضمون با انجام مشاهده‌ی غیرمستقیم (واکاوی متون)، داده‌های پژوهش به صورت روش نمونه‌گیری هدفمند از روی متون موجود گردآوری و از طریق کدگذاری موضوعی، سعی شد تا مضامین فرصت‌ها و تهدیدات طرح‌های اقتصادی روسیه و ترکیه در آسیای مرکزی برای ایران شناسایی و در نهایت برحسب وجوه اشتراک و افتراق با یکدیگر مورد مقایسه و تحلیل قرار داده شود. یافته‌های پژوهش نشان داد که وجه اشتراک طرح‌های اقتصادی ترکیه و روسیه در آسیای مرکزی برای ایران از حیث فرصت، افزایش اهمیت ژئواکونومیکی ایران و گسترش روابط ایران با کشورهای درگیر طرح‌های اقتصادی مذکور است. همچنین، وجه افتراق طرح‌های اقتصادی روسیه و ترکیه در آسیای مرکزی برای ایران از حیث تهدید، داشتن تبعات منفی سیاسی و اقتصادی بواسطه اجرای طرح‌های اقتصادی روسیه، ناهمخوانی سیاست‌های توسعه‌ای ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و تضعیف شدن موقعیت ایران به واسطه دنبال نمودن سیاست‌های غرب‌گرایانه در منطقه از سوی ترکیه می‌باشد. جهت اعتبارسنجی یافته‌های کیفی از روش ممیزی و تشکیل گروه کانونی و برای پایایی سنجی آن از قابلیت تکرارپذیری و نیز قابلیت انتقال یا تعمیم‌پذیری استفاده شده است.

واژگان کلیدی: طرح‌های اقتصادی، آسیای مرکزی، ترکیه، روسیه، ایران، ماتریس مضمون.

مقدمه

همراه با فرآیند جهانی‌شدن و افزایش اهمیت توسعه‌ی اقتصادی، کشورها تلاش دارند تا با اتخاذ طرح‌ها و برنامه‌های مختلف منافع ملی خود را در ابعاد اقتصادی و در مناطق مختلف دنبال کنند. در این راستا، آسیای مرکزی یکی از مناطقی است که در کانون توجه این نوع از دیپلماسی قرار گرفته است، چرا که اولاً این منطقه از توانمندی اقتصادی، غنای انرژی و گستردگی منابع طبیعی بالایی برخوردار است، ثانیاً بعد از فروپاشی شوروی فضای جدیدی از لحاظ ارتباطات و تعاملات بر این منطقه حاکم شده است. همین موقعیت سبب شده تا طرح‌های اقتصادی بزرگی در منطقه از سوی برخی از قدرت‌ها و از جمله روسیه و ترکیه عملیاتی شود که هر یک از آن‌ها می‌تواند از ابعاد مختلف حائز تهدیدات و فرصت‌هایی نه تنها برای منطقه بلکه برای جمهوری اسلامی ایران نیز باشند. از عمده‌ترین این طرح‌ها می‌توان به طرح «اتحادیه‌ی اقتصادی اوراسیا»، «طرح ترانزیت انرژی»، «طرح اقتصادی شورای ترکی»، و «طرح اقتصادی انرژی شورای ترک-راه ابریشم مدرن» اشاره کرد. بنابراین مهم‌ترین انگیزه‌ی این قدرت‌ها از طرح‌های فوق عبارت از محاسبات ژئوپلیتیکی یا منافع اقتصادی یا هر دوی آنها با هم می‌باشد. بنابراین، برهم کنش میان اقتصاد و ژئوپلیتیک یکی از ویژگی‌های اساسی و زیربنایی در میان اهداف و مقاصد ترکیه و روسیه است که دو فرض اساسی را محتمل ساخته است. فرض اول این که فهم متقابل از منافع ملی دو طرف، یعنی قدرت‌های بزرگ و طرح‌های اقتصادی آنها و کشورهای آسیای مرکزی، مبنی بر فهم بنیادهای اقتصادی و منافع اقتصادی موجود میان آن دو است و به عبارت دیگر شالوده‌های اقتصادی هر دو طرف، مؤلفه‌های روابط متقابل میان آن دو در ابعاد مختلف سیاسی و امنیتی را شکل می‌دهد، و فرض دوم اینکه سیاست قدرت‌های بزرگ در قالب طرح‌های اقتصادی با کشورهای منطقه می‌تواند در بر دارنده‌ی فرصت‌ها و تهدیدات فراوان درون منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای کشورهایی از جمله ایران باشد (فرهادی، ۱۴۰۱: ۲۳۳).

از این رو تحلیل و شناسایی طرح‌های اقتصادی روسیه و ترکیه در منطقه حائز اهمیت و ضرورت بسیار زیادی است، چرا که منطقه‌ی آسیای مرکزی به دلیل اهمیت ژئوپلیتیک و اقتصادی، منابع طبیعی و انسانی، به عنوان زمینه‌ی برخورد پروژه‌های اقتصادی روسیه و ترکیه شده که می‌تواند توأم با تهدیدات و فرصت‌های زیادی برای منافع ملی ایران باشد. عدم شناخت درست از روند طراحی، اهداف و اجرای این طرح‌ها در منطقه ضمن تأثیر منفی بر منافع ملی ایران، می‌تواند ایران را از جریان ترانزیت انرژی خارج نموده و فرصت‌های اقتصادی

ایران را از بین ببرد. از سوی دیگر بررسی این طرح‌ها و مشخص نمودن تهدیدات و فرصت‌های آنها می‌تواند ایران را در جهت ابتکار عمل لازم برای تبدیل تهدیدات به فرصت یا حداقل تعدیل آنها کمک کند و در نهایت نیز آگاهی از طرح‌های اقتصادی در منطقه می‌تواند ایران را به ارائه‌ی راهبردهای مناسب سوق دهد.

پیشینه پژوهش

مروری بر سوابق تجربی مرتبط با موضوع تحقیق نشان می‌دهد که پژوهشگران و صاحب‌نظران این حوزه به فرصت‌ها و تهدیدهای متعددی در رابطه با عملیاتی‌شدن طرح‌های اقتصادی روسیه برای ایران اشاره داشته‌اند. از جمله‌ی آنها می‌توان به پژوهش‌های یزدانی و همکاران (۱۳۹۵) مبنی بر ممانعت روسیه از ورود ایران به مبادلات انرژی منطقه، میر ترابی حسینی و خزایی (۱۳۹۸) مبنی بر در پیش گرفتن دیپلماسی و راهبرد امنیت انرژی تهاجمی از سوی روسیه در سیاست خارجی خود در راستای بازیابی قدرت و وابستگی کشورهای منطقه و اروپا به خود. فرجی‌راد و صالحی دولت‌آبادی (۱۳۹۶) مبنی بر تلاش روسیه جهت استفاده از اهرم انرژی برای کنترل بخشی از بازار انرژی در ژئوپلیتیک جهانی و بازسازی امپراتوری خود.

میرفرخایی (۱۳۹۴) مبنی بر این که اتحادیه‌ی اقتصادی اوراسیا یک جهت‌گیری ژئوپلیتیک در چارچوب رقابت‌های اقتصادی است و برای ایران نیز در منطقه مجموعه‌ای از الزامات ژئواکونومیک را به همراه دارد. آیدار ماراتوویچ (۲۰۱۶) مبنی بر اینکه بنیادهای قانونی شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیا عبارتند از: ایجاد منطقه‌ی تجارت آزاد؛ ایجاد اتحادیه‌ی گمرک؛ تشکیل یک فضای اقتصادی واحد و تأسیس اتحادیه اقتصادی اوراسیا.

زرقانی و همکاران (۱۳۹۸) تضعیف حضور و جایگاه ایران به واسطه‌ی حضور ترکیه در منطقه، دهقانی فیروز‌آبادی و همکاران (۱۳۹۷) تضعیف مسیر ترانزیتی ایران به واسطه تبدیل‌شدن ترکیه به هاب انرژی، ملازهی (۱۳۹۳)، چالش‌های مدل اسلام‌گرایی ترکیه در آسیای مرکزی و خلق فرصت‌ها برای ایران، زیبا کلام و گودرزی (۱۳۹۲) همکاری‌های این دو کشور به عنوان دو قطب مهم منطقه آسیای مرکزی می‌توانند در بلند مدت زمینه‌های هم‌پیوندی اقتصادی و همگرایی سیاسی نه تنها در منطقه آسیای مرکزی بلکه حول مناطق دیگر پیرامون دو کشور را فراهم آورد. و ملازهی (۱۳۹۳)، بر افزایش نقش امنیتی ایران در تحولات منطقه همسو با ترکیه اشاره دارند.

چارچوب مفهومی

پنج دولت حاضر در آسیای مرکزی یعنی قزاقستان، ازبکستان، تاجیکستان، قرقیزستان و ترکمنستان که از لحاظ منابع انرژی غنی بوده و نقش پل ارتباطی میان آسیا و اروپا را ایفا می‌کنند در سال‌های اخیر در دستورکار سیاسی همسایگان قدرتمندشان و بعضاً قدرت‌های فرامنطقه‌ای که قبلاً توجهی به آن‌ها نداشتند قرار گرفته‌اند. به دلیل همین توجه می‌توان توأمان نقش عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی را به وضوح مشاهده نمود که در وهله‌ی اول از منظر رهیافت نوواقع‌گرایی قابل تبیین است. رهیافتی که بر این استدلال است که در ساختار نوین اقتصاد سیاسی بین‌المللی، ماهیت اقتصاد سیاسی جهانی، به شدت تحت تأثیر منافع اقتصادی و امنیتی قدرت‌های اقتصادی برتر جهان است که در ساختار نوین اقتصاد سیاسی بین‌المللی، برای قدرت‌های هژمون از میان سه رکن مادی تحکیم قدرت هژمون، یعنی سلطه بر منافع انرژی، حاکمیت بازار آزاد در اقتصاد سیاسی بین‌المللی و یک نظام مالی بین‌المللی با ثبات، انرژی و خط لوله انتقال انرژی، از ارکان مهم سازنده هژمونی و سازوکارهایی است که دولت‌ها را قادر می‌سازد تا در بازار تجارت جهانی، سهمی از تجارت خارجی را به خود اختصاص دهند.

در این راستا انرژی و خطوط لوله انتقال انرژی، ضمن آنکه از طریق جذب سرمایه‌گذاری خارجی و فراهم نمودن بستری مناسب برای توسعه همکاری‌های منطقه‌ای، سبب تقویت زیرساخت‌های اقتصادی، افزایش نفوذ و نیز نقش سیاسی کشورها در معادلات قدرت منطقه‌ای شده، می‌تواند به عنوان یک ابزار مهم دیپلماتیک برای تحقق و پیشبرد اهداف اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دو جانبه و چند جانبه‌ی کشورها و نیز تقویت همکاری‌های مشترک میان همسایگان و تثبیت صلح و ثبات منطقه‌ای، موثر واقع گردد (صادقی، ۱۳۹۱: ۲۲۲).

علاوه بر نظریه نوواقع‌گرایی نظریه‌ی نهادگرایی نولیبرال نیز بر رفتار همکاری‌جویانه‌ی بازیگران در دستیابی به اهداف اقتصادی و نقش نهادها به عنوان الگوی غالب همکاری تأکید می‌کند. از منظر نهادگرایان، دولت‌ها اگر چه عقلانی و نفع‌محور هستند، ولی با توجه به اینکه منافع مطلق (عدم حساسیت نسبت به دستاوردهای دیگران) و نه منافع نسبی (حساسیت نسبت به دیگران) برای آنها مهم است، همواره راهبرد همکاری را در حوزه‌های موضوعی مختلف بر رقابت و فردمحوری ترجیح می‌دهند (دانش‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۴۹-۱۴۸). بر این اساس، آنچه در بحث مربوط به «طرح‌های اقتصادی» قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در آسیای مرکزی به عنوان نقش مکمل اهداف اقتصادی عمل می‌کند اهداف ژئوپلیتیکی مندرج

در این طرح‌ها می‌باشد، چرا که از ویژگی‌های دوران حاکمیت ژئواکونومی، اهمیت اقتصاد در عرصه‌ی جهانی و تشکیل گروه‌بندی‌های منطقه‌ای بر بنیاد اقتصاد است. این رویکرد از ترکیب سه عامل «جغرافیا»، «قدرت» و «اقتصاد» شکل گرفته و بررسی روابط جغرافیا، قدرت و اقتصاد و تعامل این سه عنصر را برای کسب قدرت دولت‌ها مطالعه می‌کند (قلی‌زاده و ذکی، ۱۳۸۸: ۲۷). در نتیجه می‌توان گفت به دلیل وابستگی ترکیه و روسیه به اقتصاد جهانی، نیاز این کشورها به بازارهای بزرگ‌تر، تأمین مواد اولیه برای گسترش نفوذ سیاسی یا اقتصادی و چشم‌اندازها برای بقا و استمرار حضور خود در مناطق مختلف می‌تواند مهم‌ترین انگیزه‌ی آن‌ها در طرح‌های اقتصادی خود در منطقه باشد موضوع‌هایی که چارچوب مفهومی پژوهش بر آن‌ها تأکید دارد.

الف - طرح‌های روسیه

۱) طرح ترانزیت انرژی

با افزایش قیمت بالای انرژی در جهان، پوتین تلاش‌های خود را در جهت بازیابی کنترل دولت بر روی شرکت‌های نفت و گاز روسیه به کار برد. از این‌رو، در سال ۲۰۰۵ دولت روسیه سهامدار اصلی گازپروم شد. در این ارتباط، پوتین در سال ۲۰۰۵ مفهوم جدیدی از «انرژی فرادولتی» را معرفی نمود و از نیت مسکو در رابطه با استفاده از مواضع غالب خود در بازار انرژی و انحصار ذخایر گازی پرده برداشت تا بتواند موضع بین‌المللی خود را در برابر کشورهای اروپایی و جمهوری‌های سابق اتحاد جماهیر شوروی تقویت کند (Omelicheva, 2018: 10). ثانیاً، شاهد تلاش دولت روسیه در جهت کنترل صادرات انرژی از کشورهای اوراسیای مرکزی به بازارهای بین‌المللی در راستای همین استراتژی بازسازی جایگاه ابرقدرتی هستیم. امری که مستلزم تنوع بازارها در مسیرهای ترانزیتی انرژی از روسیه به دیگر نقاط جهان به شرح زیر می‌باشد

۱-۱) خطوط لوله به سمت شمال

الف- خط لوله برداری^۱: این خط لوله در سال ۱۹۵۸ برای تأمین انرژی متحدان در بلوک کمونیست طراحی شده و در سال ۱۹۶۴ افتتاح گردید که ۸۰ درصد از گاز طبیعی روسیه را از

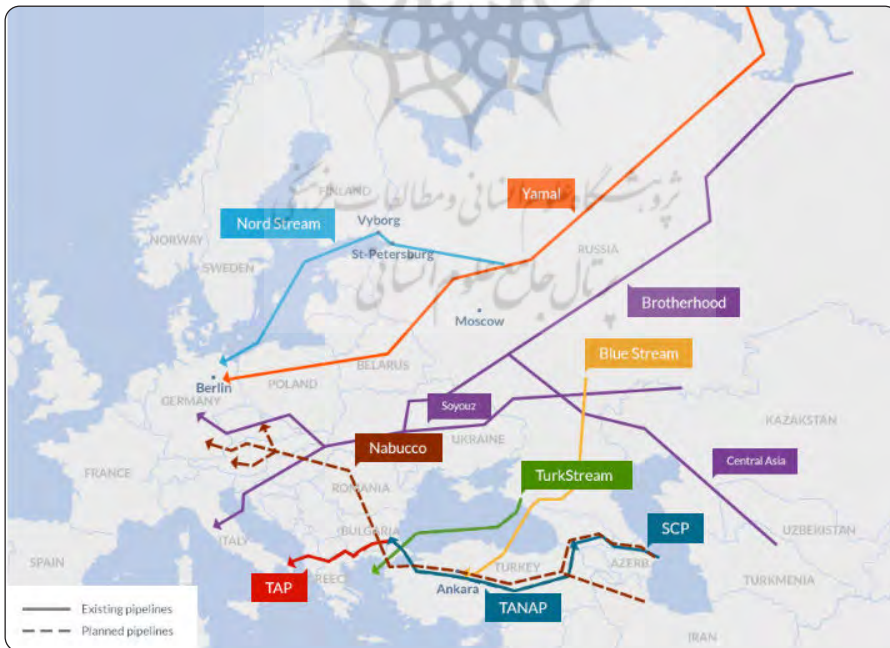
1. Brotherhood/ Druzhba Pipeline

طریق اوکراین به این کشورها ترانزیت می‌کرد. به گونه‌ای که این خط لوله یکی از ستون‌های اصلی سیستم انرژی اروپا بوده و خوراک مستقیم بیش از دوازده پالایشگاه کشورهای این قاره را فراهم می‌کند. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، این خط لوله زنده ماند، اما تنش‌های مکرر بین اوکراین و روسیه منجر به جستجوی مسیرهای جایگزین هم به سمت شمال و هم به جنوب شد.

ب- **خط لوله یامال:** یامال (۴۰۰۰ کیلومتر) واقع در شمال، از بلاروس و لهستان می‌گذرد که حمل و نقل از این مسیر تا سال ۲۰۰۶ به تدریج افزایش یافت.

ج- **خط لوله نورد استریم:** از سال ۲۰۰۵، روسیه و آلمان ساخت یک خط لوله گاز را برای اتصال مستقیم دو کشور آغاز کردند که از زیر دریای بالتیک عبور می‌کند و بلاروس، اوکراین و لهستان را دور می‌زند. نورد استریم ۱ (۱۲۳۰ کیلومتر) در سال ۲۰۱۱ افتتاح شد. دومین خط لوله به نام نورد استریم ۲ که خط لوله اول را ادامه می‌دهد تکمیل شده، اما به دلیل جنگ روسیه و اوکراین راه اندازی در سال ۲۰۲۲ به حالت تعلیق درآمد.

خطوط گاز روسیه به سمت اروپا (به سمت شمال)

۲-۱) خطوط لوله به سمت جنوب

الف- خط لوله جریان آبی^۱: از سال ۲۰۰۳، خط لوله‌ی بلو استریم (۱۲۱۳ کیلومتر - ۴۰۰ کیلومتر آن زیر دریای سیاه) ترکیه را تأمین می‌کند. روسیه در حال برنامه‌ریزی برای توسعه‌ی ظرفیت زیر دریای سیاه با خط لوله‌ی استریم جنوبی بود که مستقیماً تا مرکز اروپا طراحی شده بود، اما این پروژه را در پایان سال ۲۰۱۴ رها کرد. این طرح در واقع شاخه‌ی دوقلو نورد استریم بود که اوکراین را دور می‌زد.

ب- خط لوله ترک استریم^۲: روسیه از پروژه‌ی ساده‌تری عقب نشینی کرد و در ژانویه‌ی ۲۰۲۰، ترک استریم را افتتاح کرد و جمع‌آوری گاز در مرز ترکیه و یونان به عهده کشورهای اروپایی بود (Gotz, 2020: 9-13).

ج- خطوط لوله نفت: در حالی که اتکای اروپا به گاز طبیعی روسیه به منبعی برای نگرانی فزاینده تبدیل شده است، این قاره همچنین برای ۳۰ درصد نفت خود به روسیه وابسته است که با وجود تهاجم به اوکراین اجازه داده شده به جریان خود ادامه دهد. بیشتر نفت و فرآورده‌های نفتی مرتبط از طریق دریا وارد می‌شود، اما بزرگترین جریان نفت خام روسیه به اروپا - تقریباً یک میلیون بشکه در روز - از طریق خط لوله ۵۰۰۰ کیلومتری Druzhba (دوستی) از آلتیفسک در مرکز روسیه به پالایشگاه‌های بلاروس، لهستان، آلمان، اسلواکی، جمهوری چک و مجارستان می‌رسد.

1. Blue Stream
2. Turk Stream

بنابراین در جمع‌بندی از طرح اقتصادی انرژی می‌توان بیان داشت که در سیاست خارجی روسیه در کوتاه مدت، احیای نفوذ این کشور بر جمهوری‌های شوروی سابق و کشورهای اروپای شرقی و مرکزی و معکوس کردن روند حرکت آنها در همگرایی بیشتر با ساختارهای غربی و ناتو و در درازمدت تضعیف نفوذ امریکا در قاره‌ی اروپا است (کریمی‌پور و نیاکوئی، ۱۳۹۶: ۱۹۸). از این رو روسیه همواره تلاش دارد تا فارغ از اهداف اقتصادی از انرژی به عنوان یک ابزار سیاسی در روابط خود با کشورهای منطقه، غرب و اتحادیه‌ی اروپا بهره‌برداری نماید.

۲) طرح اتحادیه اقتصادی اوراسیا

یک قرن پیش، اولیانیتسکی^۱، محقق روسی حقوق بین‌الملل قبل از انقلاب نوشت: «توسعه و پیچیده‌تر شدن پیاپی جامعه بشری-خانواده، طایفه، جامعه، دولت - موجب توسعه و پیچیده‌تر شدن نیازها و علایق انسانی شده و با آن نسبت مستقیم دارد. عدم تطابق این اشکال با نیازهای جدید زندگی و منافع و نیازهای پیچیده‌تر شده جدید جامعه و دولت، باعث ظهور فرم اجتماعی تازه‌ای شد که این نیازها را برآورده می‌کند، و این فرم اجتماعی جدید به صورت اتحادیه‌های بین‌المللی ظهور یافت» (Уляницкий, 2010: 55). متناسب با گفته‌ی اولیانیتسکی می‌توان بیان داشت که اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) متشکل از بلاروس، قزاقستان، روسیه، ارمنستان و قرقیزستان یک اتحادیه اقتصادی بین‌المللی است که از اول ژانویه سال ۲۰۱۵ ظهور یافت و به نوعی معادلات اقتصادی این پنج کشور در فضای پس از اتحاد جماهیر شوروی را در هم ادغام نموده است.

این اتحادیه در واقع، براساس اتحادیه گمرک و اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۲ و به منظور توسعه بیشتر همکاری، تقویت اقتصاد و افزایش رقابت کشورهای شرکت‌کننده در بازارهای جهانی ایجاد شده است (2-1: Дмитриева, 2017). به این ترتیب، می‌توان بیان داشت که اتحادیه‌ی اقتصادی اوراسیا یکی از جدیدترین سازمان‌های منطقه‌ای است که هدف آن همگرایی اقتصادی منطقه‌ای در اوراسیای مرکزی است. تمرکز این اتحادیه بر پویایی اقتصادهای داخلی به حدی است که حجم تجارت خارجی آن با کشورهای ثالث از ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ به میزان ۱۳/۲ درصد کاهش یافته است گردش مالی تجارت خارجی در سال

1. Olianitsky

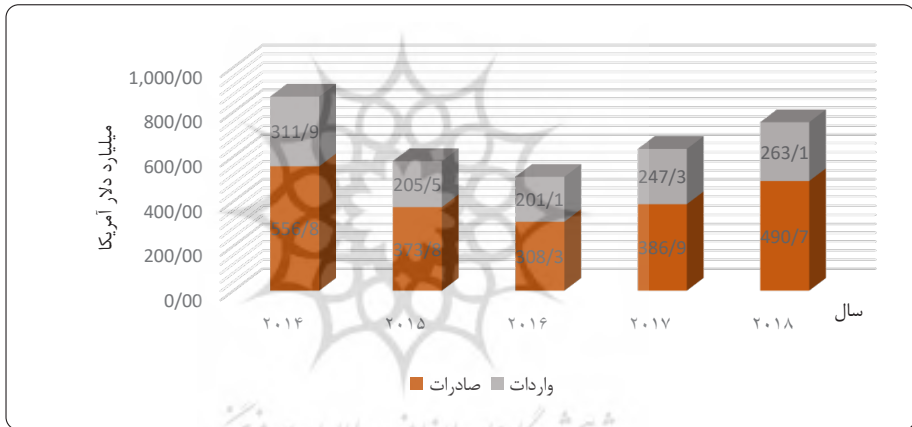
2. Eurasian Economic Community (EAEU)

۲۰۱۴ برابر با ۸۶۸/۷ میلیارد دلار و در سال ۲۰۱۸ به‌میزان ۷۵۳/۸ میلیارد دلار بوده است (Золотарева и Семенищева, 2019: 456-457).

شایان ذکر است که طی دو سال، از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۶، ارزش شاخص تجاری و صادرات سال‌به‌سال کاهش یافته و در سال ۲۰۱۶ به حداقل ارزش ۵۰۹/۴ میلیارد دلار رسید. البته، در عین حال در سال‌های بعدی افزایش گردش مالی تجارت خارجی به‌میزان ۲۴/۵ درصد در سال ۲۰۱۷ و ۱۸/۹ درصد در سال ۲۰۱۸ ثبت شد، که به‌دلیل نرخ رشد بالاتر صادرات (به‌ترتیب ۲۵/۴۹ و ۲۶/۸۳ درصد) نسبت به واردات (به‌ترتیب با ۲۲/۹۷ و ۶/۳۹ درصد) بود.

تصویر ۳-۴. نمودار پویایی تجاری خارجی EAEU با کشورهای ثالث در سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۱۸ (میلیارد دلار آمریکا)

منبع: (Золотарева и Семенищева, 2019: 456-457)

در سال ۲۰۱۸ به‌ازای هر ۱۰۰۰ دلار واردات، ۱۸۶۵ دلار صادرات وجود داشته است. در سال ۲۰۱۷ مازاد تجارت خارجی ۲۲۷/۶ میلیارد دلار در برابر ۱۳۹/۶ میلیارد دلار بود (یعنی به‌ازای هر ۱۰۰۰ دلار واردات، ۱۵۶۴ دلار صادرات وجود داشت). بنابراین، ضمن ارائه نرخ رشد قابل توجه صادرات اتحادیه اقتصادی اوراسیا با کشورهای ثالث در سال ۲۰۱۸ نسبت به سال ۲۰۱۷ (۲۶/۸ درصد) اشاره می‌شود که این افزایش در درجه اول با افزایش میانگین قیمت کالاهای صادراتی (به‌میزان ۲۱/۱ درصد) و همچنین با افزایش حجم صادرات (به‌میزان ۴/۷ درصد) ارتباط دارد (Золотарева и Семенищева, 2019: 456-457).

ب - طرح‌های ترکیه

۱) طرح اقتصادی: شورای ترکی (شورای همکاری کشورهای ترک زبان)^۱

شورای ترکی با روند اجلاس سران کشورهای ترک زبان پس از انحلال اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱، با مشارکت کشورهای که با ترکیه ارتباط زبانی داشتند، یعنی آذربایجان در قفقاز جنوبی و قزاقستان، ازبکستان، ترکمنستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی شروع شد. در چارچوب روند آغاز شده با ابتکارات ترکیه در سال ۱۹۹۲، "اجلاس سران کشورهای ترک زبان" برگزار شد. در طی نهمین اجلاس سران در نخجوان. ترکیه، آذربایجان، قزاقستان و قرقیزستان توافقنامه نخجوان را در مورد ایجاد شورای همکاری کشورهای ترک زبان با هدف نهادینه سازی روند فعلی امضا کردند. ساختار شورایی که به اختصار "شورای همکاری کشورهای ترک زبان" یا "شورای ترک" نامیده می‌شود، متشکل از شورای سران کشورها، شورای وزیران خارجه، کمیته مقامات ارشد، شورای بزرگان و دبیرخانه با دفتر مرکزی در استانبول بود.

هدف سازمان: این شورا از روز تاسیس حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، علمی، فرهنگی و گردشگری را مبنای همکاری بین کشورهای ترک زبان قرار داد. همچنین گام‌های فعالی را برای ایجاد و تقویت روابط بین دیاسپورای کشورهای عضو برداشت بنابراین هدف کلی شورای ترک تقویت اعتماد متقابل و همبستگی سیاسی در جهان ترک و تسریع در فرصت‌های همکاری اقتصادی و فنی، فراهم آوردن روابط انسانی با ساختارهای سالم و ثبت انباشت‌های تاریخی و فرهنگی جهان ترک در حد امکان است در این راستا و در سال، (۲۰۰۹) در اولین جلسه روسای ساختارهای اداری، افراد مسئول در امور دیاسپورا کشورهای عضو "شورای ترک" (باکو)، "گروه تماس افراد مسئول در امور دیاسپورا" تاسیس شد، عملکردها و مراحل عملی آن با دیاسپورای کشورهای عضو در سند "استراتژی فعالیت‌های مشترک دیاسپورای کشورهای ترک زبان" قید شده است (Симаворян, 2018: 3-5).

این شورا با هدف فعال کردن مشارکت، کار خود را بر روی موضوعات اصلی مانند تحکیم پتانسیل اقتصادی و تقویت روابط بین کارآفرینان متمرکز نمود. بنابراین در یک جمع‌بندی می‌توان بیان داشت که اهم اهداف این شورا به شرح زیر است: تقویت اعتماد متقابل و روابط دوستانه بین کشورهای شرکت کننده، توسعه رویکردهای مشترک در زمینه مسائل سیاست

1. Council Turkic). (Cooperation Council of Turkic-Speaking States (Turkic Council)

خارجی، هماهنگی اقدامات در مبارزه با تروریسم بین‌المللی، جدایی‌طلبی و افراط‌گرایی، اطمینان از شرایط مناسب برای تجارت و سرمایه‌گذاری اشاره کرد، افزایش تعاملات در زمینه‌های علوم، فناوری، آموزش، مراقبت‌های بهداشتی، فرهنگی، ورزشی و گردشگری و همچنین تقویت روابط در سطح رسانه‌ها و سیستم‌های حقوقی (فرهادی، ۱۴۰۰: ۱۰۰-۱۰۱).

طرح اقتصادی: شورای ترکی (شورای همکاری کشورهای ترک‌زبان)^۱

در سال ۲۰۱۴، در نتیجه چهارمین اجلاس شورا، بیانیه «شورای ترک-راه ابریشم مدرن» به امضا رسید که بر طرح معوقه «راه ابریشم» ترکیه در سال ۲۰۰۸ استوار است. هدف اصلی این طرح به‌کارگیری ترکیه به‌عنوان رابط و پلی میان کشورهای آسیای مرکزی و اروپا به‌منظور همگرایی اقتصادی کشورهای عضو شورا است. در واقع، هدف این طرح اقتصادی-انرژی اتصال بازارهای اروپا و آسیا از طریق راه‌های ترانزیت ترکیه است؛ زیرا ظهور حوزه‌ی خزر به‌عنوان یک منبع قابل توجه انرژی، بعد جدید و مهمی به سیاست ترکیه در قبال آسیای مرکزی و قفقاز داده است. اگرچه برآورد اولیه ذخایر نفتی خزر بسیار اغراق‌آمیز بود، اما این ذخایر هنوز مهم و تقریباً قابل مقایسه با منابع موجود در دریای شمال هستند.

علاوه بر این، قزاقستان، ترکمنستان و ازبکستان در میان ۲۰ کشور جهان با بیشترین ذخایر گاز طبیعی قرار دارند (Winrow, 2019; 145) و اگر برآورد ذخایر گاز در میدان‌های شاه‌نیز آذربایجان درست باشد، آذربایجان می‌تواند به‌عنوان منبع مهم دیگری از گاز طبیعی در منطقه ظاهر شود. منابع کاسپین محصور در خشکی است. برای رساندن انرژی به بازارهای بین‌المللی، باید خطوط لوله جدید احداث شود. نحوه حمل‌ونقل نفت دارای پیامدهای مهم ژئوپلیتیکی است. در نتیجه، مسئله خطوط لوله انرژی خزر اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرده است. (Winrow, 2019; 145).

در راستای مطالب مطرح‌شده می‌توان بیان داشت که اهمیت انرژی منطقه و رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای سبب شده است تا ترکیه بعد از وقفه‌ای کوتاه، دوباره طرح «شورای ترک-راه ابریشم مدرن» به‌جد دنبال نماید این تأکید و تلاش ترکیه در جهت رسمیت دادن به این طرح سبب شده است تا این نظر مطرح شود که این طرح به‌نوعی اعلامی و غیررقابتی در رابطه با پروژه‌های معروف چینی «یک کمربند-یک راه» و همچنین

1 Council Turkic (Cooperation Council of Turkic-Speaking States (Turkic Council))

رقیبی برای برنامه‌های ادغام روسیه در قالب «اتحادیه اقتصادی اوراسیا» به نظر رسد (Князев, 2016: 2-9). این مسئله زمانی جنبه‌ی عینی و واقعی به خود می‌گیرد که به بررسی سه جریان در حوزه‌ی ترانزیت انرژی در قالب طرح «شورای ترک-راه ابریشم مدرن» به شرح زیر توجه شود:

نخست، جریان انرژی، بدین منظور همکاری بین کشورهای آسیای مرکزی، آذربایجان، گرجستان و ترکیه در چهارچوب طرح خط لوله نفت باکو-تفلیس-جیحان و طرح جدید خط لوله گاز باکو-تفلیس-ارزروم که گاز آسیای مرکزی را از طریق خط لوله گاز ترنس آناتولی که در سال ۲۰۱۸ آغاز به کار می‌کند، به اروپا انتقال می‌دهد، ادامه می‌یابد. دوم، جریان اقتصادی، که «راه ابریشم ترکی» نامگذاری شده، به خاطر خط لوله جدید انتقال ترنس آناتولی و راه آهن باکو-تفلیس-قارص کشورهای آسیای مرکزی از طریق دریای خزر به اروپا متصل می‌شوند.

سوم، تأمین امنیت انرژی، روشن است که امنیت حمل و نقل برای همه کشورهای عضو شورا، جایی که آذربایجان نقش مهمی در ایجاد زیرساخت‌های مدرن دارد، از اهمیت زیادی برخوردار است. در این راستا، الهام علی‌اف، رئیس جمهوری آذربایجان بیان می‌کند که «امروز، امنیت هر کشور، اول از همه، مربوط به امنیت انرژی است [لذا در این راستا] همکاری چندجانبه در قالب کشورهای آذربایجان، قزاقستان، ترکمنستان با موفقیت در دریای خزر [شکل گرفته] و فعالیت می‌کنند». در عین حال، رئیس جمهوری آذربایجان در سخنرانی خود همچنین بیان داشت: «مسیرهای اصلی صادرات ما از خاک ترکیه عبور می‌کند. بنابراین، این عوامل ما را حتی نزدیک‌تر می‌کند» (Косолапова, 2015: 3-9).

لذا در نهایت و در جمع‌بندی از این بحث می‌توان بیان داشت که اشاره به سه پروژه انرژی یعنی (جریان ترک، خط لوله گاز ترنس آناتولی، خط لوله نفت باکو-تفلیس-جیحان) که از منطقه ترکیه عبور می‌کنند و آن را به یک مرکز انرژی برای اروپا، رژیم صهیونیستی و به طور کلی، برای همسایگان کشور تبدیل می‌کند می‌تواند توجیه‌کننده این مسئله باشد که ترکیه در نظر دارد یک جهان ترک با بازار مشترک ایجاد کند که دارای سیستم انرژی منطقه‌ای واحد و سیستم حمل و نقل است که بتواند به یک اتحادیه سیاسی و اقتصادی مانند کمیسیون اروپا تبدیل شود (Мальшева, 2016).

مسیرهای نفتی و گازی طرح ترانس خزر از ترکمنستان و قزاقستان به جمهوری آذربایجان

روش تحقیق

تحقیق حاضر از حیث ماهیت داده در زمره‌ی طرح کیفی و از نوع تحلیل مضمون قلمداد می‌گردد. بنابراین با استفاده از روش تحلیل مضمون و از نوع ماتریس مضمون بواسطه انجام مشاهده‌ی غیرمستقیم (واکاوی متون)، داده‌های تحقیق به صورت روش نمونه‌گیری هدفمند از روی اسناد و مدارک موجود (سنتی و مجازی شامل: کتب، سایت‌ها، مقالات و پژوهش‌ها) گردآوری شده‌اند. آنگاه به واسطه‌ی کدگذاری موضوعی، داده‌های تحقیق کدگذاری و مضامین پایه‌ای، سازمان‌یافته و فراگیر فرصت‌ها و تهدیدات طرح‌های اقتصادی روسیه و چین در آسیای مرکزی شناسایی و در نهایت بر حسب فرصت‌ها و تهدیدها و نیز وجوه اشتراک و افتراق با یکدیگر مورد مقایسه، و تحلیل قرار گرفته‌اند. در روش اعتبارسنجی به روش ممیزی از کارشناسان و خبرگان ذیربط و اعمال نظر آنها در رابطه با یافته‌های کیفی پژوهش و تشکیل گروه کانونی متشکل از ۶ نفر از صاحب‌نظران و خبرگان (حوزه‌های مطالعات منطقه‌ای و روابط بین‌الملل) به ارزیابی و کنترل یافته‌ها کیفی تحقیق مبادرت شده است.

یافته‌های تحقیق

در جهت تحلیل طرح‌های اقتصادی روسیه و ترکیه، ابتدا به تحلیل مضمون تهدیدات و فرصت‌های هر یک از این دو طرح در آسیای مرکزی برای ایران به طور جداگانه پرداخته شده است. سپس در ذیل جدول (۱) به مقایسه فرصت‌ها و تهدیدات این طرح‌ها و بیان وجوه اشتراک و افتراق آنان مبادرت شده است.

طرح‌های اقتصادی روسیه در آسیای مرکزی و فرصت‌ها و تهدیدات آن برای ایران

الف - طرح‌های ترانزیت انرژی

جدول ۱ - تهدیدات و فرصت‌های طرح‌های ترانزیت انرژی روسیه در آسیای مرکزی برای ایران

گزاره‌های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری سازمان‌یافته	کدگذاری گزینشی
	کشف مقولات پایه‌ای	کشف مقولات سازمان‌یافته	کشف مقولات فراگیر
شکل‌گیری خط لوله «باکو-تفلیس-جیحان» تهدیدات و پیامدهای فراوانی برای ایران در پی دارد بخصوص اینکه ترکیه رقیب جدی منطقه‌ای ایران محسوب می‌شود و این خط لوله سبب می‌شود تا نقش ترکیه در تحولات منطقه‌ای افزایش یابد	تهدیدزا بودن خط لوله انتقال انرژی «باکو-تفلیس-جیحان» برای ایران از سوی ترکیه	استفاده ایران از مخالفت روسیه با حضور ترکیه در منطقه و ترانزیت انرژی	استفاده ایران از ظرفیت روسیه برای مقابله با تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در موضوع انرژی (فرصت)
طرح ترانزیت انرژی روسیه از این منظر می‌تواند برای ایران فرصت محسوب شود که تعادلی در مقابل ترکیه ایجاد کند و ایران بتواند از تنش موجود میان روسیه و ترکیه به نفع خود استفاده کند.	ایجاد تعادل در مقابل ترکیه بواسطه تنش موجود میان روسیه و ترکیه		
فارغ از توجه به طرح ترانزیتی شمال-جنوب از مسیر ایران، این کشور بشدت مورد تحریم غرب بوده و نمی‌تواند محصولات انرژی خود را به فروش برساند و دچار مشکلات اقتصادی زیادی در این زمینه شده است.	عدم فروش محصولات انرژی از سوی ایران به دلیل شرایط تحریمی	ایجاد فرصت در جهت فروش نفت و گاز ایران از طریق روسیه	
با توجه به اینکه بخش اعظم درآمد ایران از فروش نفت و محصولات آن است؛ لذا ایران با توجه به روابط خود با روسیه می‌تواند از این پتانسیل در انتقال و فروش محصولات خود به بازارهای جهانی استفاده کند.	فروش و انتقال محصولات انرژی ایران از طریق روسیه		
تبدیل شدن روسیه به یک قطب انرژی و فعال شدن مسیر ترانزیتی این کشور از این منظر برای ایران فرصت تلقی می‌شود.	تبدیل شدن روسیه به یک قطب انرژی و فعال شدن مسیر ترانزیتی		
چنانچه ایران وارد بحث ترانزیت انرژی مستقل از روسیه شود با مخالفت این کشور روبه‌رو خواهد شد.	مخالفت روسیه با ایران در موضوع ترانزیت انرژی	خارج کردن ایران از چرخه‌ی انتقال انرژی در آسیای مرکزی	بوجود آمدن تنش میان ایران و روسیه بر سر ترانزیت انرژی در آسیای مرکزی (تهدید)
روسیه به هیچ وجه حاضر به پذیرش یک رقیب قوی همانند ایران در حوزه ترانزیت انرژی نیست	عدم پذیرش رقیب در حوزه ترانزیت انرژی از سوی روسیه		
روسیه به ایران به عنوان یک رقیب بالقوه می‌نگرد و از ورود و حضور ایران در فعالیتهای مرتبط با صدور و ترانزیت انرژی در منطقه جلوگیری می‌کند.	ممانعت روسیه از نقش آفرینی ایران در ترانزیت انرژی آسیای مرکزی		
ایران تنها کشور منطقه است که از موقعیت ترانزیتی بسیار بالا و مناسبی برخوردار است که این موضوع همواره نگرانی روسیه را در پی داشته است.	نگرانی روسیه از ظرفیت بالای ترانزیت انرژی ایران	افزایش رقابت دو کشور بر سر مسیرهای حمل و نقل و ترانزیتی	
دو کشور ایران و روسیه نسبت به عبور خطوط انتقال انرژی از مبدأ دریای خزر به سمت بازارهای مصرف راهبردهای متفاوت یعنی مسیرهای شمالی و جنوبی را پیشنهاد می‌کنند.	راهبرد متفاوت ایران و روسیه در موضوع ترانزیت انرژی در آسیای مرکزی		

همانگونه که جدول ۱ نیز نشان می‌دهد: فرصت‌ها و تهدیدات طرح‌های ترانزیت انرژی روسیه در آسیای مرکزی برای ایران، عبارت است از: استفاده ایران از ظرفیت روسیه برای مقابله با تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در موضوع انرژی (فرصت) و بوجود آمدن تنش میان ایران و روسیه بر سر ترانزیت انرژی در آسیای مرکزی (تهدید) می‌باشد.

ب- اتحادیه‌ی اقتصادی اوراسیا

جدول ۲- تهدیدات و فرصت‌های طرح اتحادیه‌ی اقتصادی اوراسیا در آسیای مرکزی برای ایران

گزاره‌های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری سازمان یافته	کدگذاری گزینشی
	کشف مقولات پایه‌ای	کشف مقولات سازمان یافته	کشف مقولات فراگیر
ایران از طریق ۲۹ بندر دریایی فعال خود از پتانسیل انتقال سریع کالا از جنوب آسیا به اروپا از طریق آسیای مرکزی، قفقاز جنوبی و روسیه برخوردار است.	ظرفیت بالای ژئواستراتژیک ایران در ترانزیت کالا و خدمات در منطقه		
ایران از فرصت‌های ویژه‌ای برای تبدیل شدن به مرکز ترانزیت کالا و خدمات در منطقه بواسطه اتحادیه‌ی اقتصادی اوراسیا برخوردار است.	تبدیل شدن ایران به مرکز ترانزیت کالا و خدمات در منطقه بواسطه عضویت	افزایش اهمیت ژئوپلیتیکی ایران	
بندر چابهار یکی از این بنادری است که در جنوب شرقی ایران واقع شده است و از موقعیت بسیار خوبی برای تسهیل ارسال سریع کالا و خدمات میان اروپا و آسیای مرکزی برخوردار است.	برخورداری ظرفیت بالای بنادر چابهار جهت ارسال سریع کالا و خدمات میان اروپا و آسیای مرکزی		
دولت ایران اهمیت توسعه بندر چابهار را دریافته است تا از طریق آن انتقال محموله‌های ترانزیتی از افغانستان، ترکمنستان و دیگر کشورهای منطقه‌ی آسیای مرکزی را تسهیل نماید.	درک ایران از اهمیت نقش آفرینی بندر چابهار در ترانزیت محوله‌های افغانستان و آسیای مرکزی		توسعه روابط اقتصادی همه جانبه ایران با اعضاء اتحادیه اوراسیا (فرصت)
تخفیف‌های تعرفه‌ای برای صادرکنندگان ایرانی به کشورهای اتحادیه‌ی اقتصادی اوراسیا	اخذ تخفیف صادراتی برای تجار ایرانی	ایجاد بازار فروش برای ایران	
ایجاد ارتباطی برای اتصال به بازاری با بیش از ۱۸۰ میلیون نفر به عنوان بازار بالقوه‌ای برای افزایش صادرات کشور	تسهیل شدن صادرات کالا و خدمات ایران به منطقه اوراسیا		
با توجه به تنوع بازار و تنوع منابع موجود در کشورهای عضو این اتحادیه پیوستن به آن یک فرصت قابل توجه برای اقتصاد ایران ایجاد می‌کند و می‌تواند از این طریق بخشی از اثر تحریم‌ها را جبران نماید.	جبران نمودن بخشی از اثرات اقتصادی تحریم‌ها بواسطه تعاملات اقتصادی		
از آنجا که اتحادیه‌ی اوراسیا با کاهش استفاده از دلار، سهم پرداخت‌های تجاری را از ملی را به ۷۰ درصد افزایش داده، می‌توان به کاهش استفاده از دلار در مبادلات تجاری در منطقه اوراسیا	خوش بین بودن به کاهش استفاده از دلار در مبادلات تجاری در منطقه اوراسیا	بی اثر شدن تحریم با توجه به افزایش ارتباط ایران	
روابط روسیه-ایران در آسیای مرکزی و اوراسیا بیانگر رویکرد تداوم و همزیستی در سیاست خارجی روسیه در قبال ایران است که بر روابط مطلوب با همسایه‌ی جنوبی خود و مشارکت در گفتگوهای منطقه‌ای به ویژه در مورد مسائل مربوط به دریای خزر... تأکید می‌کند.	افزایش نقش منطقه ای ایران و مشارکت در گفتگوهای منطقه‌ای		

گزاره‌های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری سازمان یافته	کدگذاری گزینشی
	کشف مقولات پایه‌ای	کشف مقولات سازمان یافته	کشف مقولات فراگیر
به نظر می‌رسد مهمترین تهدید طرح اتحادیه اقتصادی اوراسیا عدم تمایل و همگرایی در میان اعضای آن در راستای روابط با ایران است.	عدم تمایل و همگرایی در میان اعضای اوراسیا در روابط با ایران	وجود بحران‌های مختلف امنیتی و حقوقی ر منطقه اوراسیا	داشتن پیامدهای منفی سیاسی و اقتصادی برای ایران بواسطه عضویت در اوراسیا (تهدید)
عمده کشورهای عضو اتحادیه با بحران‌های متعدد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، مرزی، هویتی و مشروعیتی دست به گریبان هستند که دوام و قوام حکومتی در این کشورها را با چالش اساسی روبه‌رو کرده است.	دستخوش مسائل و بحران‌های مختلف بودن غالب کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا		
آمریکا و غرب در جهت خارج کردن کشورهای این منطقه از مدار روسیه بواسطه انقلاب‌های رنگی هستند. لذا عضویت ایران و دخیل شدن ایران در مسائل این کشورهای تأثیرات امنیتی برای ایران در پی دارد.	تهدیدان به مرزهای ایران		
برخی از چالش‌های منطقه در روابط ایران با این کشورها حل نشده است از جمله رژیم حقوقی دریای خزر. این مسئله می‌تواند نوعی سرگردانی برای ایران در راستای عضویت در این نهاد ایجاد کند نظیر اتفاقی که در راستای تلاش ایران جهت عضویت در سازمان شانگهای رخ داده است	از دست رفتن فرصت و زمان برای ایران		
مقایسه حجم و سهم تجارت خارجی ایران با ۵ کشور اتحادیه اقتصادی اوراسیا در برابر چین بسیار ناچیز و قابل اغماض است. لذا کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زنجیره تأمین ایران نمی‌توانند نقشی بارز داشته باشند.	رقابت نابرابر و تأثیر آن بر اقتصاد ایران		
فرصت پیش آمده در توسعه همکاری تجاری با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا ممکن است محملی برای رقابت منفی بین تولیدکنندگان داخلی، تخریب برند تجاری ایران و ایجاد ذهنیت منفی در مشتریان نسبت به تولیدات ایرانی در بازارهای اتحادیه اوراسیا شود.	تبلیغات منفی برای محصولات ایرانی	برخوردار نبودن اتحادیه اوراسیا از مزیت رقابتی	
بررسی شاخص‌های اقتصادی کشورهای عضو این اتحادیه نشان می‌دهد که عمدتاً اقتصادهایی مبتنی بر صادرات مواد خام و انرژی هستند. ولذا خلایقیت و دستاورد مهمی در این اتحادیه مشاهده نمی‌شود تا ایران بتواند تکنولوژی و دانش خاصی را در حوزه اقتصادی یاد بگیرد	فقدان دستاوردهای تکنولوژیکی برای ایران		
ناهمگنی و ناهم سطحی اقتصادهای کشورهای عضو می‌تواند شرایط و رقابت نابرابری را برای تولید کنندگان و صادر کنندگان ایرانی ایجاد کند و در واقع ممکن است که سبب متضرر شدن آنها شود.	متضرر شدن تولید کنندگان داخلی		

همانگونه که جدول ۲ نیز نشان می‌دهد:

فرصت‌ها و تهدیدات طرح اقتصادی اتحادیه اوراسیا در آسیای مرکزی برای ایران، عبارت است از: توسعه روابط اقتصادی همه جانبه ایران با اعضاء اتحادیه اوراسیا در قالب فرصت و داشتن پیامدهای منفی سیاسی و اقتصادی بواسطه عضویت در اوراسیا در قالب تهدید می‌باشد.

طرح‌های اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی و فرصت‌های و تهدیدات آن برای ایران
 به طور کلی کشور ترکیه در آسیای مرکزی دو طرح اقتصادی را دنبال می‌کند: اولی «طرح اقتصادی شورای ترکی» و دیگری طرح اقتصادی - انرژی «شورای ترک - راه ابریشم مدرن» می‌باشد.

جدول ۳- تهدیدات و فرصت‌های طرح اقتصادی شورای ترکی در آسیای مرکزی برای ایران

گزاره‌های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری سازمان‌یافته	کدگذاری گزینشی
	کشف مضامین پایه‌ای	کشف مضامین سازمان‌یافته	کشف مضامین فراگیر
ترکیه و ایران به عنوان دو کشوری که سنت‌ها، ارزش‌های دینی و فرهنگی و تاریخی خود را در طول تاریخ حفظ کرده و قرن‌ها در کنار یکدیگر زیسته‌اند، به نظر می‌رسد مبتنی بر این زیست فرهنگی و تاریخی مشترک و همچنین موقعیت جغرافیایی در هم تنیده، پس از این نیز به همزیستی و حسن همجواری خود ادامه خواهند داد.	همزیستی و حسن همجواری ایران و ترکیه در سایه داشتن اشتراکات دینی، فرهنگی و تاریخی		
هم ایران و هم ترکیه، پیوندهای مختلفی با آسیای مرکزی دارند، به همین دلیل هیچ کدام، بازیگرانی دور از منطقه‌ی آسیای مرکزی محسوب نمی‌شوند.	داشتن پیوندهای مختلف زبانی، فرهنگی و تاریخی با آسیای مرکزی از سوی ایران و ترکیه	داشتن ریشه‌های تاریخی و فرهنگی مشترک با هم و با آسیای مرکزی	
منافع حاصل از همگرایی حکم می‌کند که این دو همسایه نباید در دام اختلاف افکنی و سوءظن نسبت به یکدیگر گرفتار شده و ضروری می‌نماید که با کنار نهادن ایده‌های قومی و مذهبی، می‌بایست به سمت اتحاد و همکاری در منطقه‌ی آسیای مرکزی حرکت کنند.	داشتن همگرایی و دوری جستن از اختلافات قومی و مذهبی از سوی ایران و ترکیه		
این سنت مشترک و به تبع منافع واقعی همگرا می‌توان فرصتی برای کاهش تضادهای ایدئولوژیک میان دو کشور ایران و ترکیه به حساب آید. لذا در پرتو این شرایط ایران و ترکیه می‌توانند با یکدیگر در منطقه وارد همکاری شده و بازی برد-برد را رقم بزنند.	بازی برد برد ایران و ترکیه در منطقه آسیای مرکزی به واسطه داشتن اتحاد و همگرایی		داشتن همگرایی‌های فرهنگی - تاریخی و راهبردهای امنیتی مشترک در آسیای مرکزی (فرصت)
در گذشته دو کشور ایران و ترکیه، همواره نگران خطر اتحاد شوروی قدرتمند بوده‌اند ولی با فروپاشی آن، این دو کشور فرصت یافتند با تعریف منافع جدید، جایگاهی مهم در سیاست خارجی خود به این منطقه اختصاص دهند.	بازتعریف منافع در آسیای مرکزی پس از فروپاشی شوروی از سوی ایران و ترکیه		
ترکیه که به طور عمده با همسایگان خود مسائل مرزی با تاریخی داشته و لذا تقویت پیوند با آسیای مرکزی می‌توانست دارای بازدهی امنیتی در خنثی سازی این مشکل برای آن کشور باشد.	خنثی سازی مسائل و مشکلات مرزی و تاریخی ترکیه به واسطه تقویت پیوند با آسیای مرکزی		داشتن روابط و راهبردهای امنیتی مشترک در آسیای مرکزی
از نظر امنیتی، روابط متقابل ایران و ترکیه در آسیای مرکزی در مجموع به جای تقابل و رویارویی بیشتر بر نوعی توافق و هماهنگی استوار بوده است.	استوار بودن روابط متقابل ایران و ترکیه در آسیای مرکزی بر توافق و هماهنگی		
از آنجایی که همجواری دو کشور ایران و ترکیه با حوزه‌ی جنوبی اتحاد شوروی، آثار زیانبار و هزینه‌های ناشی از وقوع جنگ و بحران‌های قومی و منطقه‌ای می‌تواند به صورت مستقیم هم ایران و هم ترکیه را تحت تاثیر قرار دهد. این رو، به نظر می‌رسد که دو طرف در مهار بی‌ثباتی‌ها و اختلاف‌های احتمالی در آسیای مرکزی و قفقاز دارای علایق مشترک و منافع موازی هستند.	علائق و منافع مشترک ایران و ترکیه در کنترل بی‌ثباتی‌ها و اختلاف‌های احتمالی در آسیای مرکزی و قفقاز		

گزاره‌های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری سازمان‌یافته	کدگذاری گزینشی
	کشف مضامین پایه‌ای	کشف مضامین سازمان‌یافته	کشف مضامین فراگیر
الگوی اسلام‌گرایی ترکیه در داخل با ملی‌گرایی‌های کمالیست‌ها روبه‌رو است و همچنین نتوانسته است مشکل «کردها» را در روندی دموکراتیک حل و فصل کند.	مشکل الگوی اسلام‌گرایی ترکیه با ملی‌گرایی کمالیست‌ها و کردها		
اجزای دموکراتیک الگوی ترکیه، علیرغم طبیعت تقریباً محدود کننده‌اش، برای ساختارهای سیاسی استبدادی محکم و تحت حفاظت جمهوری‌های سابق، که منافع اندکی در پرورش مشارکت و پلورالیسم سیاسی بیشتر دارند اصولاً جذابیت چندانی ندارد.	جذابیت نداشتن الگوی دموکراتیک ترکیه در میان کشورهای آسیای مرکزی	چالش‌های مدل اسلام‌گرایی ترکیه	
تمام این دولت‌های آسیای مرکزی از الگوهای غیردموکراتیک پیروی کرده‌اند که بیشتر از آن که مبتنی بر الگوی ترکیه باشد، از میراث و آموزه‌های الگوی اتحاد شوروی متأثر است. لذا این وضعیت مانع از نفوذ ترکیه در منطقه شده و یکی از رقبای منطقه‌ای ایران در منطقه را با چالش اساسی روبه‌رو خواهد کرد.	عدم پذیرش الگوی اسلامی ترکیه از سوی کشورهای آسیای مرکزی		
ترس از تک‌قطبی شدن منطقه و سیطره‌ی یک قدرت هژمون همواره مهم‌ترین عامل هشداردهنده برای جمهوری‌های تازه تأسیس آسیای مرکزی بوده است. این ترس نیز به نوبه‌ی خود در خصوص ترکیه هم همان‌طور که در ارتباط با روسیه مضاعف بوده است.	ترس کشورهای آسیای مرکزی از تک‌قطبی شدن و سیطره‌ی یک قدرت هژمون در منطقه		
کشورها، از بابت هر نوع تسلط فرهنگی-دینی ترکیه به عنوان یک برادر بزرگ‌تر بر امور خود به شدت نگران بوده و به همین دلیل یک رابطه‌ی محدودتر و در سطحی برابرتر را ترجیح می‌داده‌اند.	نگرانی کشورهای آسیای مرکزی از هر نوع تسلط فرهنگی-دینی ترکیه در منطقه		
جمهوری‌های جدید نسبت به تلاش‌های فرهنگی-دینی ترکیه برای نفوذ در سیاست‌های داخلی خود، مشکوک بوده‌اند. این مسأله به ویژه - البته نه منحصر - در آذربایجان بیشتر از کشورهای دیگر همسایه مشاهده می‌شود.	مشکوک بودن جمهوری‌های جدید نسبت به تلاش‌های فرهنگی-دینی ترکیه در منطقه		
احساسات قوی ناسیونالیستی ترکی متداول در ترکیه که در مورد نفوذ آنها اغراق می‌شود، نیز به این شک و تردید می‌افزود این مسأله زمانی حادتر می‌شود که توجه داشته باشیم که کشورهای تازه استقلال‌یافته آسیای مرکزی تمایلی ندارند تا سلطه‌ی فرهنگی روسیه را با هژمونی فرهنگی ترکیه جایگزین کنند.	عدم تمایل کشورهای آسیای مرکزی به جایگزینی هژمونی فرهنگی ترکیه با سلطه فرهنگی روسیه	ترس و نگرانی کشورهای منطقه از تسلط ترکیه	عدم مقبولیت کامل ترکیه در منطقه آسیای مرکزی و روسیه (فرصت)
جمهوری‌های جدید آسیای مرکزی تلاش کردند تا سیاست خارجی متوازنی را به اجرا درآورند تا استقلال خود را تضمین کنند و در عین حال صادرات نفت و گاز خود را از طریق ترکیه افزایش دهند.	دریغ گرفتن سیاست خارجی متوازن از سوی کشورهای آسیای مرکزی		
بایستی توجه داشت که ترکیه رقیب منطقه‌ای بالقوه ایران در منطقه به حساب می‌آید که می‌تواند منافع ملی ایران را در ابعاد مختلف با چالش روبه‌رو سازد. لذا ایران می‌بایستی با بهره‌گیری از چالش‌های موجود در روابط ترکیه با کشورهای منطقه نهایت بهره‌برداری را داشته باشد.	استفاده ایران از چالش‌های موجود بر سر راه ترکیه در آسیای مرکزی		
بعد از فروپاشی شوروی و استقلال کشورهای آسیای مرکزی از آن، تا سال‌های بعد نفوذ روسیه همچنان در این منطقه کاملاً احساس می‌شد و رهبران محلی فشارها و خطرات سرچشمه گرفته از مسکو را کاملاً مدنظر داشتند. به طور مستدل، نفوذ روسیه / شوروی هنوز روی فرهنگ و سبک سیاسی این کشورها زنده و قدرتمند است.	در کشورهای آسیای مرکزی بر جسته بودن نفوذ مسکو		
رهبران تمام این کشورهای استقلال یافته شوروی سابق، به‌جز رئیس جمهور آذربایجان، در نشست سران ترک در آوریل ۲۰۰۱ در استانبول، بیشتر به زبان روسی صحبت کردند تا زبان ترکی.	اشتراکات زبانی کشورهای آسیای مرکزی با روس‌ها		
گروه‌های قومی بزرگی از روس‌ها در سراسر منطقه آسیای مرکزی سکونت دارند.	سکونت داشتن گروه‌های قومی روس در آسیای مرکزی		مخالفت روسیه با ترکیه در منطقه
فشارهای مسکو را در این میان نباید نادیده گرفت و در حقیقت بعضی از این درگیری‌ها حتی توسط مسکو تقویت و تشویق می‌شوند.	علاقه مندی روسیه به حضور در آسیای مرکزی به اشکال مختلف		
نفوذ عمیق روسیه در این منطقه مانعی جدی بر سر راه عملیاتی نمودن کم‌هزینه‌ی برنامه‌های ترکیه در این منطقه است.	حاکم بودن نفوذ مادی و معنوی روسیه در کشورهای آسیای مرکزی		
استفاده از نیروهای روسیه برای حفظ ثبات داخلی و نیز مبارزه با درگیری‌های قومی داخلی، برای کشورهای منطقه آسیای مرکزی از همان ابتدا اهمی در دسترس و نسبتاً آسان بوده است.	تمایل و استفاده کشورهای آسیای مرکزی از روسیه برای مقابله با درگیری‌های قومی داخلی		

گزاره‌های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری سازمان‌یافته	کدگذاری گزینشی
	کشف مضامین پایه‌ای	کشف مضامین سازمان‌یافته	کشف مضامین فراگیر
ایالات متحده همواره درصدد است تا نفوذ جمهوری اسلامی ایران را در این منطقه کم کند.	تمایل و تلاش آمریکا به کم کردن نفوذ ایران در منطقه آسیای مرکزی		
در حالی که آمریکا در کنار کشورهای غربی بیشتر تمایل دارند تا نفوذ ترکیه را در منطقه افزایش دهند؛ زیرا آن‌ها ترکیه را الگویی می‌دانند که می‌تواند از نفوذ غرب در این منطقه حمایت کند.	تمایل آمریکا و کشورهای غربی به افزایش نفوذ ترکیه در منطقه آسیای مرکزی		
صرف راهبرد کشورهای آسیای مرکزی نیست که تعاملات را تعیین می‌کند، بلکه جایگاه و میزان نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در تعیین مناسبات و تبادلات منطقه بسیار نقش حائز اهمیت دارد.	حائز اهمیت بودن میزان نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در تعیین مناسبات و منطقه‌ای	حضور آمریکا در منطقه	
آمریکا و کشورهای غربی به خاطر وجود مسائل اضطراری فی‌مابین با جمهوری اسلامی و نقش مداخله‌جویانه‌ای که به زعم خود برای ایران در کل مناطق پیرامونی قائل هستند، اجرای سیاست‌های ایران را در منطقه‌ای آسیای مرکزی با مخاطرات جدی مواجهه نموده است.	با چالش روبرو ساختن اجرای سیاست‌های ایران در منطقه‌ای آسیای مرکزی از سوی آمریکا و کشورهای غربی		تمایل و همکاری ترکیه با سیاست‌های آمریکا و غرب در منطقه آسیای مرکزی (تهدید)
دولت عدالت و توسعه در راستای سیاست‌های غرب‌گرایانه‌ی خود و همراهی با ایالات متحده‌ی آمریکا در قفقاز، به عنوان بازوی منطقه‌ای غرب و آمریکا شناخته می‌شود.	حمایت دولت عدالت و توسعه ترکیه از سیاست‌های آمریکا و کشورهای غربی در منطقه		
پس از حوادث ۱۱ سپتامبر و حمله‌ی آمریکا به عراق و افغانستان برای مقابله با بنیادگرایی اسلامی و تروریسم، حضور آمریکا و ناتو در منطقه‌ی آسیای مرکزی و قفقاز به واسطه‌ی همکاری ترکیه پررنگ شد.	حمایت و همکاری ترکیه از حضور آمریکا و ناتو برای مقابله با تروریسم و افراط‌گرایی	همکاری با غرب به ویژه آمریکا و ناتو در جهت گسترش به شرق و مهار ایران و روسیه	
در کنار راهکارهای سیاسی آمریکا برای مقابله با بنیادگرایی و نفوذ ایران و روسیه، یکی دیگر از راهکارهای این کشور برای مقابله‌ی با موارد فوق حمایت از الگوی پیشرفت ترکیه برای کشورهای منطقه در تقابل با الگوی ایران و روسیه بوده است.	حمایت آمریکا از الگوی پیشرفت ترکیه برای کشورهای منطقه در تقابل با الگوی ایران و روسیه		
نیاز به گفتن نیست که یکی از چالش‌های پیش‌روی ایران در رابطه با حضور ترکیه در آسیای مرکزی تضاد ایدئولوژیک و به طور مشخص تضاد اسلام‌گرایی و عرفی‌گرایی است.	داشتن تضاد و تقابل ایدئولوژی اسلام‌گرایی ایران و عرفی‌گرایی ترکیه	تضاد ایدئولوژیک ایران و ترکیه	
ایران اسلامی در مقام نمایندگی مدل اسلام شیعی، مظهر ارزش‌های مذهبی و بانی تفکرهای غرب ستیز در مقابل ترکیه‌ی سکولار که نماینده‌ی تفکر غیر مذهبی، مردم سالار و اقتصاد آزاد قلمداد می‌شود قرار می‌گیرد.	تقابل مدل‌های اسلام‌گرایی ایران و ترکیه		
زمینه‌های مشترک فرهنگی و زبانی میان اقوام ترک‌زبان و آذری در جهت همکاری و همکاری بیشتر میان ترکیه با منطقه‌ی آسیای مرکزی و قفقاز دارای نقش مهمی بوده است.	همگرایی فرهنگی و زبانی ترکیه با کشورهای آسیای مرکزی		
حزب عدالت و توسعه ترکیه را در مقام الگو، برادر بزرگتر و رهبری خیرخواه برای ترک‌زبانان معرفی کرده است. حزب عدالت و توسعه برنامه‌های مهمی برای همکاری و توسعه‌ی روابط میان کشورهای ترک زبان و آذری‌زبان یا ترکیه را شروع کرده است.	تلاش ترکیه در همگرایی کشورهای ترک زبان و آذری‌زبان		
شعار حزب عدالت و توسعه اتحاد ۲۰۰ میلیون ترک زبان از بالکان تا آسیای مرکزی و قفقاز است.	تلاش در نزدیکی کشورهای ترک زبان از سوی ترکیه		
یکی از اهداف بلندمدت و ایده‌آل حزب عدالت و توسعه احیای اندیشه نئوعثمانیسم و رسیدن ترکیه به دوران شکوه و عظمت امپراتوری عثمانی است.	تلاش ترکیه در احیای اندیشه نئوعثمانیسم	گسترش پان‌ترکیسم توسط ترکیه در آسیای مرکزی	
ایران که همواره مخالف ایده‌های پان‌ترکیسم، توران‌گرایی و اندیشه‌های نئوعثمانی بوده است، با این رویکرد ترکیه در منطقه به شدت مخالف است.	مخالفت ایران با گسترش ایده‌های پان‌ترکیسم، توران‌گرایی و اندیشه‌های نئوعثمانی		
ایران به دلیل داشتن جمعیت زیادی ترک‌زبان، که در بسیاری از شهرهای ایران به ویژه استان‌های هم مرز با آذربایجان و ترکیه ساکن هستند، همواره بیم آن را داشته است که ایده‌های پان‌ترکیسم به داخل مرزهای ایران نفوذ کرده و مشکلات و مسائل امنیتی عدیده‌ای برای این کشور به وجود آورد.	نگرانی امنیتی ایران از گسترش اندیشه‌های پان‌ترکیسم به داخل مرزهای داخلی		

همان گونه که جدول ۳ نیز نشان می‌دهد: فرصت‌ها و تهدیدات طرح اقتصادی شورای ترکی در آسیای مرکزی برای ایران، داشتن همگرایی‌های فرهنگی- تاریخی و راهبردهای امنیتی مشترک در آسیای مرکزی و عدم مقبولیت کامل ترکیه در میان کشورهای آسیای مرکزی و روسیه از منظر فرصت می‌باشد. بدین ترتیب ریشه‌های تاریخی و فرهنگی مشترک ایران با ترکیه با هم و با آسیای مرکزی و نیز داشتن روابط و راهبردهای امنیتی مشترک در آسیای مرکزی این امر را می‌طلبد که آنها مواضع همگرایانه استراتژیک را در منطقه آسیای مرکزی دنبال کنند. همچنین ایران می‌تواند بواسطه ترس و نگرانی کشورهای منطقه از تسلط فرهنگی ترکیه، چالش‌های مدل اسلام‌گرایی ترکیه در آسیای مرکزی و نیز مخالفت روسیه با ترکیه در منطقه به نفع خود در راستای پیشبرد اهداف منطقه‌ای استفاده نماید. علاوه بر آن، تهدیدهای طرح اقتصادی شورای ترکی در آسیای مرکزی برای ایران، تمایل و همکاری ترکیه با سیاست‌های آمریکا و غرب در منطقه آسیای مرکزی بواسطه حمایت از حضور و سیاست‌های آمریکا، ناتو و غرب در منطقه آسیای مرکزی و ناهمخوانی الگوی فرهنگی و توسعه ایران و ترکیه در آسیای مرکزی بواسطه داشتن تضاد ایدئولوژیک و مخالفت ایران با گسترش پان ترکیسم در آسیای مرکزی است.

ب- طرح اقتصادی- انرژی «شورای ترک- راه ابریشم مدرن»

جدول ۴- تهدیدات و فرصت‌های طرح اقتصادی- انرژی «شورای ترک- راه ابریشم مدرن»

در آسیای مرکزی برای ایران

گزاره‌های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری سازمان یافته	کدگذاری گزینشی
	کشف مضامین پایه‌ای	کشف مضامین سازمان یافته	کشف مضامین فراگیر
با توجه به تهدیدات طرح ترانزیت انرژی روسیه و چین در منطقه طرح ترکیه می‌تواند نوعی تعادل و توازن در منطقه ایجاد نموده و فرصت مناسب برای ایران فراهم آورد تا از تنش و تضاد میان این قدرت‌ها و طرح‌های آنها نهایت استفاده را ببرد.	فراهم آمدن فرصت برای ایران در راستای استفاده از ایجاد تعادل و توازن قوا در منطقه	ایجاد تعادل و توازن قوا در منطقه	ایجاد موازنه در منطقه با نقش آفرینی امنیتی ایران (فرصت)
طرح «شورای ترک- راه ابریشم مدرن» به نوعی اعلامی و غیرقابلی در رابطه با پروژه‌های معروف چینی «یک کمربند یک راه» و همچنین رقیبی برای برنامه‌های ادغام روسیه در قالب «اتحادیه اقتصادی اوراسیا» به نظر می‌رسد.	طرح ترکیه به عنوان رقیبی در برابر طرح‌های چین و روسیه		
حوزه امنیت در منطقه تنها حوزه‌ای تلقی می‌شود که در آن، مناسبات متقابل ایران و ترکیه به جای تقابل و روبرویی بیشتر بر نوعی توافق و هماهنگی نسبی استوار است.	توافق و هماهنگی نسبی ایران و ترکیه در حوزه امنیت	افزایش نقش امنیتی ایران در تحولات منطقه در تعامل با ترکیه	
طرح ترانزیت انرژی ترکیه فارغ از تمام تهدیدات آن برای ایران از حیث امنیتی می‌تواند سبب افزایش نقش ایران در تحولات منطقه با تأکید بر طرح‌های ترانزیتی شود.	نقش آفرینی امنیتی ایران در تحولات منطقه		

گزاره‌های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری سازمان یافته	کدگذاری گزینشی
	کشف مضامین پایه‌ای	کشف مضامین سازمان یافته	کشف مضامین فراگیر
هدف اصلی این طرح بکارگیری ترکیه به عنوان رابط و پلی میان کشورهای آسیای مرکزی و اروپا به منظور همگرایی اقتصادی کشورهای عضو شوراست.	به وجود آمدن همگرایی اقتصادی کشورهای عضو شورا به واسطه ترکیه		
هدف این طرح اقتصادی- انرژی اتصال بازارهای اروپا و آسیا از طریق راه‌های ترانزیت ترکیه است.	انرژی اتصال بازارهای اروپا و آسیا از طریق راه‌های ترانزیت ترکیه	تبدیل ترکیه به قطب ترانزیتی و تضعیف موقعیت ترانزیتی ایران	
ظهور حوزه خزر به عنوان یک منبع قابل توجه انرژی، بعد جدید و مهمی به سیاست ترکیه در قبال آسیای میانه و قفقاز داده است این وضعیت سبب شکل‌گیری یک رقیب ترانزیتی جدید برای ایران شده و با توجه به مخالف آمریکا با ایران و تحریم‌های ایران این طرح سبب خارج شدن ایران از موقعیت ترانزیتی خواهد شد.	خارج شدن ایران از موقعیت ترانزیتی به واسطه شرایط تحریمی حاکم بر کشور		افزایش قدرت اقتصادی ترکیه و تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی و نیز اقتصادی- ترانزیتی ایران (تهدید)
ترکیه در نظر دارد یک جهان ترک با بازار مشترک ایجاد کند که دارای سیستم انرژی منطقه‌ای واحد و سیستم حمل و نقل است که بتواند به یک اتحادیه سیاسی و اقتصادی مانند کمیسیون اروپا تبدیل شود.	ایجاد اتحادیه سیاسی و اقتصادی ترک زبان از سوی ترکیه	تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی و اقتصادی ایران	
این مسأله قطعاً فرصت‌های اقتصادی فراوانی برای ترکیه در پی داشته و عملاً ایران را از مدار ژئوپلیتیکی خارج نموده و سبب کاهش درآمدهای اقتصادی ایران از این مسیر خواهد شد.	تضعیف شدن موقعیت ژئوپلیتیکی و نیز درآمدی ایران		

همان گونه که جدول ۴ نیز نشان می‌دهد: فرصت‌های طرح اقتصادی- انرژی «شورای ترک- راه ابریشم مدرن» در آسیای مرکزی برای ایران، ایجاد موازنه در منطقه با نقش آفرینی امنیتی ایران می‌باشد؛ چراکه ایجاد تعادل و توازن قوا در منطقه را به دنبال دارد و سبب افزایش نقش امنیتی ایران در تحولات منطقه در تعامل با ترکیه را رقم خواهد زد. علاوه بر آن، تهدیدهای طرح اقتصادی- انرژی «شورای ترک- راه ابریشم مدرن» در آسیای مرکزی برای ایران، افزایش قدرت اقتصادی ترکیه و تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی و نیز اقتصادی- ترانزیتی ایران می‌باشد؛ چراکه اجرای این طرح ترکیه را به قطب ترانزیتی تبدیل کرده و موجبات تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی و اقتصادی ایران در پی خواهد داشت.

مقایسه و جوه اشتراک و افتراق فرصت‌ها و تهدیدات طرح‌های اقتصادی روسیه و ترکیه در آسیای مرکزی برای ایران

پس از انجام فرایند کدگذاری موضوعی نسبت به فرصت‌ها و تهدیدات طرح‌های اقتصادی روسیه و آمریکا در آسیای مرکزی برای ایران و کشف و شناسایی مضامین پایه‌ای، سازمان‌یافته و فراگیر، در این قسمت براساس مضامین فراگیر حاصل از کدگذاری گزینشی به مقایسه فرصت‌ها و تهدیدات طرح‌های اقتصادی روسیه و آمریکا در آسیای مرکزی برای ایران پرداخته شده است و در نهایت وجه اشتراک و افتراق آنان نشان داده شده است.

جدول ۵- مقایسه و جوه اشتراک و افتراق تهدیدات و فرصت‌های طرح‌های اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی برای ایران

وجه افتراق	وجه اشتراک	تهدیدها	فرصت‌ها	ملاک‌ها طرح‌های اقتصادی قدرت‌ها	
* بروز اختلاف و تنش میان ایران و روسیه با اجرایی شدن طرح‌های ترانزیت انرژی * داشتن تبعات منفی فرامنطقه‌ای سیاسی و اقتصادی برای ایران با اجرایی شدن طرح اوراسیا	افزایش اهمیت ژئوپلیتیکی و گسترش روابط ایران با کشورهای درگیر طرح‌های اقتصادی مذکور	بوجود آمدن تنش میان ایران و روسیه بر سر ترانزیت انرژی در آسیای مرکزی	استفاده ایران از ظرفیت روسیه برای مقابله با تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در موضوع انرژی	طرح‌های ترانزیت انرژی	روسیه
		داشتن پیامدهای منفی سیاسی و اقتصادی بواسطه عضویت در اوراسیا	توسعه روابط اقتصادی همه جانبه ایران با اعضاء اتحادیه اوراسیا	اتحادیه‌ی اقتصادی اوراسیا	
		* ناهمخوانی سیاست‌های ایران توسعه‌ای در آسیای مرکزی و تضعیف شدن موقعیت سیاسی و اقتصادی ایران بواسطه دنبال نمودن سیاست‌های غربگرایانه در منطقه از سوی ترکیه	* تمایل و همکاری ترکیه با سیاست‌های آمریکا و غرب در منطقه آسیای مرکزی * ناهمخوانی الگوی فرهنگی و توسعه ایران و ترکیه در آسیای مرکزی	* داشتن همگرایی‌های فرهنگی- تاریخی و راهبردهای امنیتی مشترک در آسیای مرکزی * عدم مقبولیت کامل ترکیه در منطقه آسیای مرکزی و روسیه	طرح اقتصادی شورای ترکی
		افزایش قدرت اقتصادی ترکیه و تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی و نیز اقتصادی- ترانزیتی ایران	ایجاد موازنه در منطقه با نقش آفرینی امنیتی ایران	طرح اقتصادی- انرژی «شورای ترک - راه ابریشم مدرن»	

یافته‌های پژوهش نشان داد که وجه اشتراک طرح‌های اقتصادی روسیه و ترکیه در آسیای مرکزی برای ایران از حیث فرصت، افزایش اهمیت ژئوپلیتیکی ایران از یک سو و گسترش روابط ایران با کشورهای درگیر طرح‌های اقتصادی مذکور از سوی دیگر بوده است. همچنین، وجه افتراق طرح‌های اقتصادی روسیه و ترکیه در آسیای مرکزی برای ایران از حیث تهدید، داشتن تبعات منفی سیاسی و اقتصادی برای ایران بواسطه اجرای طرح‌های اقتصادی روسیه از یک سو و ناهمخوانی سیاست‌های توسعه‌ای ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و تضعیف شدن موقعیت سیاسی و اقتصادی ایران بواسطه دنبال نمودن سیاست‌های غربگرایانه در منطقه از سوی ترکیه از سوی دیگر بوده است.

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که طرح‌های اقتصادی روسیه و ترکیه برای ایران از دو منظر تهدید و فرصت به شرح زیر قابل ارزیابی هستند. فرصت‌های طرح‌های ترانزیت انرژی روسیه در آسیای مرکزی برای ایران، استفاده ایران از ظرفیت روسیه برای مقابله با تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در موضوع انرژی می‌باشد؛ چرا که ایران از یک سو، می‌تواند از مخالفت روسیه با حضور ترکیه در منطقه و ترانزیت انرژی استفاده کند و از سوی دیگر در جهت فروش نفت و گاز خود از طریق روسیه اقدام نماید. همچنین، تهدیدهای طرح‌های ترانزیت انرژی روسیه در آسیای مرکزی برای ایران، بوجود آمدن تنش میان ایران و روسیه بر سر ترانزیت انرژی در آسیای مرکزی است؛ چراکه به دلیل عدم توافق روسیه و ایران در موضوع ترانزیت انرژی در آسیای مرکزی، فدراسیون روسیه خواهان خارج کردن ایران از چرخه‌ی انتقال انرژی در آسیای مرکزی است.

علاوه بر آن، فرصت‌های طرح اقتصادی اتحادیه‌ی اوراسیا در آسیای مرکزی برای ایران، توسعه روابط اقتصادی همه جانبه ایران با اعضاء اتحادیه اوراسیا است، چراکه از یک طرف افزایش اهمیت ژئوپلیتیکی ایران موجب ایجاد بازار فروش برای محصولات ایران به منطقه اوراسیا شده و از سوی دیگر افزایش ارتباط ایران با منطقه اوراسیا سبب بی‌اثر شدن تحریم می‌گردد. همچنین تهدیدهای طرح اقتصادی اتحادیه‌ی اوراسیا در آسیای مرکزی برای ایران، داشتن پیامدهای منفی سیاسی و اقتصادی بواسطه عضویت در اوراسیا است؛ چرا که از یک طرف، بحران‌های مختلف امنیتی و حقوقی را برای کشور ایران به دنبال دارد و از طرف

دیگر، اتحادیه اوراسیا از مزیت رقابتی لازم نسبت به سایر کشورها خاصه چین و هند برخوردار نمی‌باشد.

نتایج پژوهش نشان داد که فرصت‌های طرح اقتصادی شورای ترکی در آسیای مرکزی برای ایران داشتن همگرایی‌های فرهنگی- تاریخی و راهبردهای امنیتی مشترک ایران و ترکیه در آسیای مرکزی است، لذا دو کشور می‌توانند مواضع همگرایانه استراتژیک را در منطقه آسیای مرکزی دنبال کنند. همچنین فرصت دیگر طرح اقتصادی شورای ترکی در آسیای مرکزی برای ایران عدم مقبولیت کامل ترکیه در منطقه آسیای مرکزی و روسیه بوده است. لذا ایران می‌تواند بواسطه ترس و نگرانی کشورهای منطقه از تسلط فرهنگی ترکیه، چالش‌های مدل اسلام‌گرایی ترکیه در آسیای مرکزی و نیز مخالفت روسیه با ترکیه در منطقه به نفع خود در راستای پیشبرد اهداف منطقه‌ای استفاده نماید.

علاوه بر آن، تهدیدات طرح اقتصادی شورای ترکی در آسیای مرکزی برای ایران تمایل و همکاری ترکیه با سیاست‌های آمریکا و غرب در منطقه آسیای مرکزی بواسطه حمایت از حضور و سیاست‌های آمریکا، ناتو و غرب در منطقه آسیای مرکزی است. همچنین تهدید دیگر طرح اقتصادی شورای ترکی در آسیای مرکزی برای ایران ناهمخوانی الگوی فرهنگی و توسعه ایران و ترکیه در آسیای مرکزی بواسطه داشتن تضاد ایدئولوژیک و مخالفت ایران با گسترش پان‌ترکیسم در آسیای مرکزی می‌باشد.

از سوی دیگر، فرصت‌های طرح اقتصادی- انرژی «شورای ترک- راه ابریشم مدرن» در آسیای مرکزی برای ایران، ایجاد موازنه در منطقه با نقش آفرینی امنیتی ایران است؛ چرا که از یک طرف ایجاد تعادل و توازن قوا در منطقه را به دنبال دارد و از سوی دیگر، افزایش نقش امنیتی ایران در تحولات منطقه در تعامل با ترکیه را رقم خواهد زد. همچنین تهدیدهای طرح اقتصادی- انرژی «شورای ترک- راه ابریشم مدرن» در آسیای مرکزی برای ایران، افزایش قدرت اقتصادی ترکیه و تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی و نیز اقتصادی- ترانزیتی ایران می‌باشد؛ چرا که اجرای این طرح از یک سو ترکیه را به قطب ترانزیتی تبدیل می‌کند و از سوی دیگر موجب تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی و اقتصادی ایران می‌گردد. در نهایت، وجه اشتراک طرح‌های اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی برای ایران از حیث فرصت، ایجاد موازنه و همگرایی‌های فرهنگی- تاریخی و امنیتی مشترک و وجه افتراق طرح‌های اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی برای ایران از حیث تهدید، ناهمخوانی سیاست‌های توسعه‌ای ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و

تضعیف شدن موقعیت سیاسی و اقتصادی ایران بواسطه دنبال نمودن سیاست‌های غرب‌گرایانه از سوی ترکیه در منطقه است.

نتایج پژوهش حاضر از حیث فرصت‌های و تهدیدات و نیز وجوه اشتراک و افتراق طرح‌های اقتصادی روسیه در منطقه آسیای مرکزی برای ایران، با نتایج پژوهش‌های یزدانی و همکاران (۱۳۹۵)، میر ترابی حسینی و خزایی (۱۳۹۸) و فرجی راد و صالحی دولت‌آبادی (۱۳۹۶) مبنی بر اینکه روسیه با دستورکار قرار دادن راهبرد امنیتی انرژی در مناسبات منطقه‌ای و بین منطقه‌ای می‌خواهد نسبت به تداوم و بازیابی سیاست خارجی خود در آسیای مرکزی و نیز اروپا اقدام نماید؛ لذا از ورود ایران به مبادلات انرژی منطقه ممانعت به عمل می‌آورد، قربت دارد، چراکه این امر می‌تواند به عنوان یک تهدید موجبات تنش میان ایران و روسیه بر سر ترانزیت انرژی در آسیای مرکزی از یک سو و نیاز ایران به روسیه برای انتقال انرژی گاز خود به اروپا را به دنبال داشته باشد. همچنین نتایج پژوهش حاضر از جهت تهدیدات با پژوهش میرفخرایی (۱۳۹۴) مبنی بر به دنبال داشتن الزامات ژئواکونومیک برای ایران در چارچوب رقابت‌های اقتصادی اتحادیه اوراسیا قربت دارد. در نهایت نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش آیدار ماراتوویچ (۲۰۱۶) مبنی بر اینکه اساس‌های قانونی شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیا در قالب: ایجاد منطقه تجارت آزاد و تشکیل یک فضای اقتصادی واحد می‌تواند به عنوان یک فرصت برای توسعه روابط اقتصادی همه جانبه ایران با اعضاء اتحادیه اوراسیا در نظر گرفته شود؛ قربت دارد.

نتایج کیفی پژوهش حاضر در موضوع تهدیدات طرح‌های اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی با نتایج مطالعات زرقانی و همکاران (۱۳۹۸) از حیث کم‌رنگ شدن نفوذ ایران در منطقه آسیای مرکزی نسبت به ترکیه، دهقانی فیروزآبادی و همکاران (۱۳۹۷) از حیث اینکه مسئله انرژی به عنوان مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر شکل‌دهی سیاست خارجی ترکیه در منطقه اوراسیا محسوب می‌شود، رفیع و مظلومی (۱۳۹۱) از حیث اینکه حوزه‌های ایدئولوژیکی، نقش‌های منطقه‌ای (ژئوپلیتیک) و رقابت اقتصادی از موانع همگرایی ایران و ترکیه در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز قلمداد می‌گردد، قربت دارد؛ چراکه در این پژوهش نیز نشان داده شده است که افزایش قدرت اقتصادی ترکیه و تضعیف موقعیت ژئوپلیتیک و نیز اقتصادی - ترانزیتی ایران و نیز ناهمخوانی الگوی فرهنگی و توسعه ایران و ترکیه در آسیای مرکزی از جمله تهدیدات طرح‌های اقتصادی ترکیه برای ایران در منطقه آسیای مرکزی می‌باشند.

همچنین، نتایج کیفی پژوهش حاضر در موضوع فرصت‌های طرح‌های اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی با نتایج مطالعات زیبا کلام و گودرزی (۱۳۹۲) از حیث اینکه شناسایی نقاط مشترک سیاست منطقه‌ای دو کشور ایران و ترکیه در آسیای مرکزی می‌تواند به همگرایی‌های اقتصادی، سیاسی و... بینجامد، قرابت دارد؛ چراکه در این پژوهش نیز نشان داده شده است که ایجاد موازنه در منطقه با نقش آفرینی امنیتی ایران و داشتن همگرایی‌های فرهنگی-تاریخی و راهبردهای امنیتی مشترک در آسیای مرکزی از جمله فرصت‌های طرح‌های اقتصادی ترکیه برای ایران در منطقه قلمداد می‌گردد. علاوه بر آن؛ عدم مقبولیت کامل ترکیه در میان کشورهای منطقه و روسیه در موضوع فرصت‌ها و نیز تمایل و همکاری ترکیه با سیاست‌های آمریکا و غرب در منطقه آسیای مرکزی در موضوع تهدیدات از جمله محورهایی بودند که در پژوهش حاضر مورد واکاوی قرار گرفته و در سایر مطالعات به آن اشاره‌ای نشده است.

در نهایت به منظور تبدیل تهدیدات طرح‌های اقتصادی روسیه و ترکیه در آسیای مرکزی به فرصت یا حداقل تعدیل آنها می‌توان به شناسایی موانع و چالش‌های همگرایی‌های ایران با روسیه و ترکیه در منطقه آسیای مرکزی و مرتفع نمودن آنها، تاکید بر همگرایی‌های فرهنگی-تاریخی و امنیتی مشترک در منطقه و نیز مشارکت ایران در طرح‌های روسیه و ترکیه خاصه ترانزیت و انرژی اشاره کرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- کریمی پور، داوود و سید امیر نیاکوئی (۱۳۹۶)، «نقش دیپلماسی انرژی در سیاست خارجی: مطالعه تطبیقی روسیه و قطر»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۶، شماره ۲۲.
- صادقی، سید شمس‌الدین (۱۳۹۱)، راهبرد سیاست انرژی روسیه در اوراسیا، فرصت‌ها و موانع، فصلنامه روابط خارجی، سال چهارم، شماره اول
- دانش نیا، فرهاد (۱۳۹۰)، کاربرد نظریه بازی‌ها و نهادگرایی نتولیرال در تحلیل رفتار بازیگران اصلی اوپک گازی، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال ۸، شماره ۱
- ولی قلی زاده، علی؛ ذکی، یاشار (۱۳۸۷)، بررسی و تحلیل جایگاه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی ایران برای کشورهای CIS، فصلنامه ژئوپلتیک، سال چهارم، شماره ۳، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، ص ۲۱-۵۶
- فرهادی، محمد (۱۴۰۰)، واکاوی طرح‌های اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی از منظر فرصت‌ها و تهدیدات برای ایران، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال ۲۷، شماره ۱۱۶.
- فرهادی، محمد (۱۴۰۱)، مطالعه تطبیقی فرصت‌ها و تهدیدات طرح‌های اقتصادی چین و روسیه در آسیای مرکزی برای ایران، فصلنامه اوراسیای دانشگاه تهران، شماره ۱۶
- Omelicheva, Mariya (2018), "Russia's Foreign Policy in Central Asia. Routledge".
Routledge, Edited by Andrei P. Tsygankov, Available at: file:///C:/Users/asus/Downloads/OmelichevaRussiaFPinCentralAsia.pdf, (Accessed on: 16/9/2020)
- Götz, R. (2020), Russia and the energy supply of Europe. The Russian energy strategy to 2020. Dostupné na http://www.swp-berlin.org/common/get_document.php.
- Уляницкий В.А. (1911), Международное право (вместо литографированного издания лекций). – Томск, 1911 // Золотой фонд российской науки международного права. Т. 3. – М. Междунар. отношения, 2010. – С. 55. (Дата обращения, 23/7/2021)
- Юлия Дмитриева, (2017) Евразийский экономический союз: становление, развитие, значение, Института менеджмента ОГУ. Оренбург, 2017, адрес: <http://Eurasian-studies.org/archives/3267>, (дата обращения, 10/4/2020)
- Золотарева и Семенищева (2019), Внешняя Торгоиля евразийского

- экономического союза статистика достижений за пять лет file:///c:/users/asus/downloads/vneshnyaya-torgovlya-evraziyskogo-ekonomicheskogo-soyuza-statistika-dostizheniy-za-pyat-let%20(1).pdf
- уляницкий в.а. международное право (вместо литографированного издания лекций). – томск, 1911 // золотой фонд рос- сийской науки международного права. т. 3. – м.: междунар. отношения, 2010. – с. 55.
  - Winrow, G (2019), “The Southern Gas Corridor and Turkey’s Role as an Energy Transit State and Energy Hub”, Insight Turkey, Vol. 15, N°1, (2019), Available at:(http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey-vol_15_no_1_2019_winrow.pdf),(Accessed on:6/14/2020)
  - Князев (2016), Турция в Центральной Азии: традиции и парадигмы, <https://www.gumilev-center.ru/turciya-v-centralnoj-azii-tradicii-i-paradigmy-4>
  - Елена Косолапова) 2015), Тюркоязычные страны на пути к интеграции, <https://www.trend.az/casia/kazakhstan/2432673.html>
  - Дина Малышева Россия и Турция в Центральной Азии: партнерство или соперничество? [Электронный режим]. - Режим доступа:(Available at: <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-i-turtsiya-v-tsentralnoy-azii-partnerstvo-ili-sopern/>), (Accessed on: 15/5/2021)
  - Арестакес Симаворян) 2018), турция и сотрудничество диаспор тюркоязычных странб, (Available at: http://www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=17412), (Accessed on: 14/7/2020)